

To claim or not to claim

Where food ideas grow

Food Valley Innovation Insights

Vergelijk een gezondheidsclaim met een huis:
is één baksteen of voeg niet in orde, dan kan
de hele claim in duigen vallen.

”

To claim or not to claim

Het was behoorlijk schrikken, de eerste beoordelingsronde van voedings- en gezondheidsclaims. De European Food Safety Authority (EFSA) wees in de eerste ronde (oktober 2009) tweederde van de ingediende claims af. In de tweede ronde doorstonden slechts 9 van de ruim 300 aanvragen de zware criteria.

Het leidde tot heftige reacties in de voedingsmiddelen-sector. De EFSA zou niet of nauwelijks inzicht bieden in haar beslissingsproces en er is te weinig mogelijkheid tot overleg. De commotie was voor de stichting Food Valley aanleiding om - samen met Dijkstra Voermans Advocatuur en Notariaat en Wageningen Universiteit - een themabijeenkomst te organiseren. Met als doel de sector concrete handvatten aan te reiken voor het aanvragen én realiseren van een gezondheidsclaim.

Dit boekje geeft de hoogtepunten van de themadag weer. Het laat, aan de hand van theorie en praktijkcases, zien hoe je als bedrijf je strategie kunt bepalen: dien ik die claim wel of niet in en zo ja, wanneer? Een goedgekeurde claim is de kroon op een succesvol innovatietraject. Maar niet ten koste van alles.

Roger van Hoesel
directeur Stichting Food Valley

Inhoudsopgave

7	Cowboytijdperk definitief voorbij Recente ontwikkelingen op claimgebied
15	Tips & trucs bij het bepalen van een claimstrategie
21	Worstelen met claims
25	Een lang traject
29	Wat brengt de toekomst?
30	Websites
31	Stichting Food Valley
32	Colofon

Cowboytijdperk definitief voorbij

Recente ontwikkelingen op claimgebied

Het afgelopen decennium zijn voedings- en gezondheidsclaims een steeds belangrijkere rol gaan spelen. Gezondheid is booming en een overtuigende claim verkoopt. De nieuwe Europese verordening voor voedings- en gezondheidsclaims maakt dat echter zeer lastig.

Jarenlang kon je als fabrikant - bij wijze van spreken - alles op je product zetten. Je werd hooguit op de vingers getikt door de Voedsel en Warenautoriteit (VWA) of de Reclame Code Commissie, maar dan moest je het echt bont maken.

Helaas leidde dat in het verleden niet zelden tot excessen. Zo stond er gerust op ongezond snoepgoed dat het de immuniteit van kinderen bevordert, omdat er wat vitaminen aan waren toegevoegd. Of een gezondheidsproduct werd aangeprijsd door

iemand in een witte doktersjas, voor een extra wetenschappelijk tintje. Aan dit soort cowboypraktijken is sinds 1 juli 2007 paal en perk gesteld. Op die datum werd de nieuwe verordening voor voedings- en gezondheidsclaims van kracht (Vo. (EG) 1924/2006). Die moet consumenten beter beschermen tegen onjuiste of misleidende claims. Bovendien moet de verordening zorgen voor eerlijkere concurrentie, omdat in de hele Europese Unie voortaan dezelfde regels gelden.

Massale afwijzing

De European Food Safety Authority (EFSA) controleert of claims voldoende wetenschappelijk zijn onderbouwd. Je moet als bedrijf van goede huize komen, wil je je claim door de strenge EFSA-toets geloodst krijgen. In de eerste ronde (oktober 2009) viel tweederde van de beoordeelde claims buiten de boot. In de tweede ronde kregen slechts 9 van de ruim 300 claims groen licht van de EFSA. Onder meer werden alle claims voor probiotica en antioxidanten afgewezen.

“Een behoorlijke slachting”, zegt Irene Scholten, advocate bij Dijkstra Voermans Advocatuur & Notariaat en gespecialiseerd in levensmiddelenrecht. “Fabrikanten hadden dit niet zien aankomen. Zij dachten dat ze zich netjes aan de verordening hadden gehouden, dus de afwijzing viel rauw op hun dak. Als de EFSA van tevoren had laten weten dat de beoordeling

op deze wijze zou plaatsvinden, dan hadden veel van hen de aanvraag waarschijnlijk anders aangepakt. Ze zouden meer informatie hebben aangeleverd of wellicht zelfs hebben afgezien van het indienen van de claimaanvraag. Geen bedrijf zit immers te wachten op negatieve publiciteit over een afgewezen claim.”

Veel onduidelijkheid

De massale afwijzingen zorgen bij veel bedrijven voor verwarring over de eisen waaraan hun aanvraag voor een gezondheidsclaim moet voldoen. Zo ook bij Danone. De zuivelfabrikant besloot in april 2010 om haar claimaanvragen voor Actimel en Activia voor de tweede keer in te trekken. Eerst maar even wachten tot de EFSA meer helderheid verschaft, zo redeneert de zuivelfabrikant.

Eerder al besloot het bedrijf Winclove Bio Industries haar aanvragen voor gezondheidsclaims voor probiotica

eveneens in te trekken. Mede omdat een eerdere claim van Winclove al was afgewezen. Dat had volgens de onderneming behoorlijke negatieve gevolgen gehad voor haar imago. Ook Winclove wil de claims pas opnieuw indienen als er meer duidelijkheid is rond de EFSA-beoordeling.

Die duidelijkheid zou er komen op 1 juni 2010. Op die datum belegde de EFSA een bijeenkomst in Parma. Doel was de uitwisseling van gedachten met deskundigen uit de voedingsmiddelenindustrie, lidstaten, Europese Commissie en het NDA-panel (het onderdeel van de EFSA dat de claims op het gebied van dieetproducten, voeding en allergieën beoordeelt). “Een belangrijke bijeenkomst”, stelt Scholten. “Maar het is de vraag of de procedure voor beoordeling van claims door de EFSA na deze bijeenkomst transparanter is geworden. Van verschillende industrievertegenwoordigers hebben we gehoord dat de bijeenkomst weinig bevredigend was.”

Welke claims beoordeelt de EFSA?

De nieuwe verordening maakt onderscheid tussen voedings-, gezondheids- en ziekterisico-beperkende claims. Een voedingsclaim is een claim die stelt dat een levensmiddel bepaalde heilzame voedingseigenschappen heeft. Hierbij mogen alleen claims worden gebruikt die in de bijlage van de verordening zijn opgenomen. Voorbeelden zijn omschrijvingen als ‘bron van vezels’, ‘rijk aan vitamine C’, ‘light’, ‘suikervrij’ of ‘rijk aan omega-3-vetzuren.’

Een gezondheidsclaim legt een verband tussen een voedingsmiddel en gezondheid. Speciale aandacht is er voor claims gericht op kinderen. Hierbij is de EFSA nóg een graadje strenger, ter bescherming van deze kwetsbare groep.

Een ziekterisicobeperkende claim stelt dat consumptie van het betreffende product of een bestanddeel daarvan het risico op het ontstaan van een ziekte in belangrijke mate beperkt. De beoordeling hiervan is nauwgezet omdat dit soort claims er niet toe mag leiden dat er sprake is van een - verboden - medische claim.

Onvoldoende onderbouwing

Tot nu toe zijn de meeste claims afgewezen wegens onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing. Andere redenen voor afwijzing zijn dat het levensmiddel of de voedingsstof onvoldoende is gekarakteriseerd en/of de gunstige uitwerking van het product op de gezondheid onvoldoende is aangetoond. "Bij de beoordeling wordt al het beschikbare wetenschappelijke materiaal gewogen."

Het EFSA-advies is overigens niet bindend. Uiteindelijk heeft de Europese Commissie (EC) de beslissende stem bij het al dan niet toestaan van een claim. "In de praktijk blijkt echter dat zij in de meeste gevallen het advies van de EFSA opvolgt. Wat je wel ziet, is dat de EC soms nog aanvullende voorwaarden stelt aan het gebruik van een claim of de claim wijzigt."

Belangrijkste criteria voor afwijzing door de EFSA:

- De werkzame stof is niet voldoende gekarakteriseerd/ uitgelegd.
- Het geclaimde effect is niet voldoende gekarakteriseerd/ uitgelegd. Het geeft bijvoorbeeld onvoldoende aan of de consument er ook echt bij gebaat is.
- Het voordeel van het geclaimde effect voor de gezondheid is onvoldoende duidelijk.
- De relatie tussen oorzaak en effect is onvoldoende duidelijk.
- Het bewijs voor het geclaimde effect is onvoldoende onderbouwd. Bijvoorbeeld doordat de onderzoekspopulatie niet relevant is voor de claim.
- De claim is misleidend .

Als voorbeeld noemt Scholten de aanvraag voor de claim 'Xylitol-kauwgom verlaagt het risico van cariës': "Volgens de EFSA is dat verband uitsluitend vastgesteld bij kauwgom die voor 100 procent gezoet is met xylitol. Dus keurde de EC de claim goed in gewijzigde vorm: 'Het is bewezen dat met 100 procent xylitol gezoete kauwgom tandplak vermindert. Een hoge mate van tandplak is een risicofactor in de ontwikkeling van cariës bij kinderen.'"

Bescherming eigendomsrechten

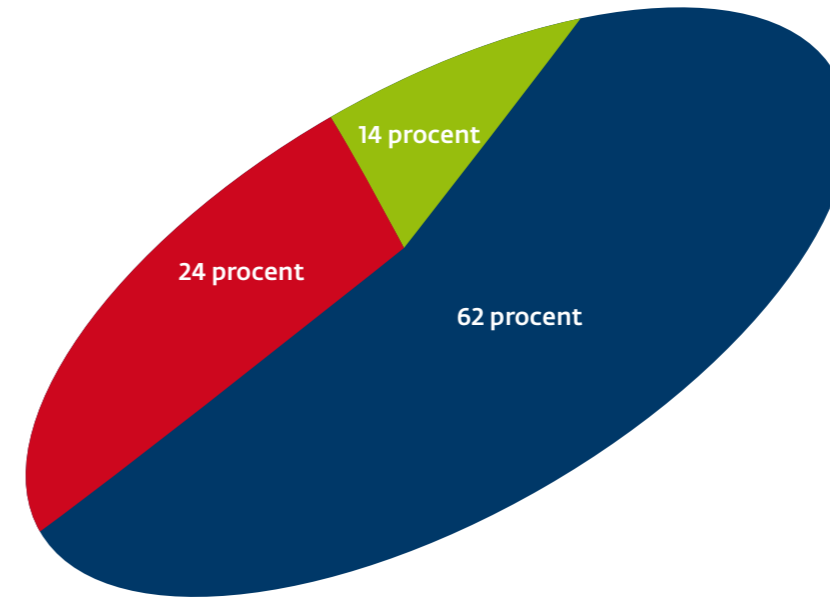
Scholten geeft nog een belangrijke tip bij de aanvraag van een claim: "Wil je als bedrijf niet dat je wetenschappelijke gegevens in de openbaarheid komen, dien dan bij de claimaanvraag een verzoek in tot bescherming van de eigendomsrechten. De EFSA kan de studies dan wel gebruiken bij de beoordeling van deze claim, maar zij mag de gegevens niet aanwenden bij de beoordeling van latere aanvragers.

Een fabrikant van tomatenconcentraat wist op deze wijze een aantal studies uit de openbaarheid te houden. Het bedrijf diende een beschermingsverzoek in bij haar claimaanvraag over de positieve effecten van in water oplosbaar tomatenconcentraat op de bloedplaatjesactiviteit. De EC besliste dat 7 van de 9 studies gedurende 5 jaar na afgifte van de vergunning niet gebruikt mogen worden ten behoeve van latere aanvragers. Twee studies waren al openbaar."

Nieuwe poging of... toch maar niet?

Wat doe je als fabrikant als je claim is afgewezen? Eisma Voedingsmiddelen Industrie (EVMI) hield eind april 2010 een poll op www.evmi.nl. 62 procent van de deelnemers koos voor de optie van opnieuw indienen.

Opnieuw indienen?

62 procent

Vind ik ook. Tientijde van de aanvraag was niet duidelijk wat de eisen waren.

24 procent

Nee, de claims zijn terecht afgewezen.

14 procent

Opnieuw indienen heeft geen zin. Dan duurt het weer jaren voordat er een oordeel is.

Tips & trucs bij het bepalen van een claimstrategie

“Zal de EFSA in de toekomst wetenschappelijke eisen gaan stellen die wél te realiseren zijn? Of gaan voedingsmiddelenbedrijven hun claimgedrag afstemmen op de strenge EFSA-regelgeving?” Dat vraagt Bernd van der Meulen, hoogleraar Recht en Bestuur aan de Wageningen Universiteit, zich af. De in levensmiddelenrecht gespecialiseerde hoogleraar leidt de parallelsessies in, waarbij deelnemers aan de themadag zelf aan de slag gaan met gezondheidsclaims.

“Regelgeving op het gebied van claims is goed, daar zijn we het allemaal over eens. Maar te strenge regels kunnen ook innovatiebelemmerend werken, doordat bedrijven afhaken. Het is immers een zeer kostbare zaak om het wetenschappelijke bewijs voor

Voedingswaarden	Per cup (125g)	% GDA* per cup	Per 100 gram
Energie (kcal)	69	3	55
Energie (kJ)	292		233
Eiwitten (g)	6,1	12	4,9
Koolhydraten (g)	10,7	4	8,6
waarvan suikers** (g)	10,1	11	8,1
Vetten (g)	0,1	<1	0,1
waarvan verzadigd (g)	0,06	<1	0,05
Vezels (g)	1,0	4	0,8
Natrium (g)	0,1	5	0,09

een claim volledig dichtgetimmerd te krijgen. Daarbij loop je als bedrijf het risico dat je claim alsnog wordt afgewezen en dat kan tot imago-schade leiden. Bovendien heeft de strenge wetgeving een belangrijke keerzijde: bedrijven die wél kapitaalkrachtig genoeg zijn om aan de wet te voldoen kunnen hierdoor als het ware een monopoliepositie in de schoot geworpen krijgen.

Zelfs bij een toegewezen claim kun je vaak nog twisten of deze wel door de beugel kan. Als een claim niet verboden is, dan mag je hem - juridisch gezien - voeren. Maar hoe denken we er vanuit ethisch oogpunt over? Stel je stopt één procent aardbeienpulp in je product en plaatst een kanjer van een aardbei op de verpakking. Je vermeldt dit eerlijk - maar klein - op je etiket. Dit mag, maar kun je dit naar de consument toe wel maken? Die zegt waarschijnlijk zelf glashard: Nee!."

De claim

Bedrijf X brengt een nieuw product op de markt en wil daaraan een nieuwe gezondheidsclaim (artikel 13.5) verbinden. Het bedrijf heeft een vijftal studies uitgevoerd, die naar het idee van de verantwoordelijke manager (net) voldoende onderbouwing moeten kunnen geven aan de gestelde claim. Het is evenwel onduidelijk hoe de EFSA en de EC hier mee om zullen gaan. Anderzijds is er een groot commercieel belang om de claim te kunnen voeren. Wat doe je als bedrijf: ga je een poging wagen of toch maar niet?

De deelnemers aan de themadag worden in 4 groepen verdeeld. Twee groepen gaan op zoek naar argumenten om wel te claimen en 2 groepen gaan aantonen waarom dit juist níet verstandig is. Het doel hiervan is het uitwisselen van ervaringen, maar vooral ook het formuleren van tips en trucs die kunnen bijdragen tot een juiste beslissing.

De komende uren wordt er hard gewerkt en hevig gediscussieerd. Over één ding is iedereen het eens: er is geen eenduidig antwoord mogelijk op de vraag of claimen de meest succesvolle strategie is. De belangrijkste voors en tegens op een rij.

Wel claimen Argumenten

"We willen onderscheidend zijn dus we hebben die claim nodig."

"We hebben nu al zoveel geïnvesteerd in die 5 studies; nu willen we daar ook het rendement van."

"De meeste kosten zijn al gemaakt bij de uitvoering van de studies. De extra kosten voor de toelatingsprocedure vallen daarbij in het niet."

"We vinden zelf dat er voldoende bewijs is."

"Als het mis gaat, kunnen we dat wel uitleggen aan het publiek: de EFSA heeft immers al zoveel afgewezen."

Tips

"Als je echt denkt dat je claim kantje boord is, formulier dan liever een beperktere claim, waarbij de kans op acceptatie groter is. Ook daarmee kun je onderscheidend zijn. Daarnaast kun je eventueel een tweede dossier indienen met een uitgebreidere claim." "Probeer, op basis van eerdere beslissingen van de EFSA, te analyseren hoe je je claim het beste kunt formuleren. Ofwel: zet bij het bepalen van een claim zoveel mogelijk een 'EFSA-bril' op."

"Zorg voor een betere afstemming tussen de afdelingen Research & Development en Marketing. Het is niet verstandig om pas na 5 (!) studies na te gaan denken over een mogelijke claim."

Niet claimen Argumenten

"Het risico op reputatieschade is te groot. We willen geen twijfelachtige prijzen ontvangen van bekende

tv-programma's, zoals 'Het Gouden Windeï' van Foodwatch."

"Er valt niet voldoende peil te trekken op de beoordeling. Je stuurt je aanvraag als het ware naar een black box. De EFSA zegt niet: 'u bent er bijna, of u moet de volgende ontbrekende gegevens nog inleveren', maar wijst een niet helemaal volledige aanvraag keihard af."

"We zijn niet afhankelijk van een claim. Met een andere marketing- en communicatiestrategie halen we die investering er ook wel uit."

"Je loopt het risico dat je als bedrijf al het werk doet en vervolgens ook concurrenten de claim mogen voeren."
"Samenvattend: bij twijfel niet doen!"

Tips

"Zoek je toevlucht tot andere communicatiestrategieën en focus op je Unique Selling Points. Benadruk bijvoorbeeld dat de natuurlijke, gezonde ingrediënten in je product passen bij een gezonde leefstijl. Of

draag uit dat je als bedrijf continu bezig bent met research, om je producten te verbeteren."

"Breng je studies op een andere manier in de openbaarheid, bijvoorbeeld door key opinion leaders in de media te benaderen. Zo werd de gezondheidsclaim van Ocean Spray Cranberrysap weliswaar afgewezen, maar het imago dat Cranberrysap helpt tegen blaasproblemen was inmiddels zo wijd verbreid, dat die afwijzing nauwelijks effect had voor het bedrijf."

"Open een call centre of ander informatiepunt, waar consumenten terecht kunnen met vragen over gezondheid en voeding. Daarmee straal je als bedrijf uit dat je professioneel bezig bent met gezondheid."

De belangrijkste Do's en don't's bij voedings- en gezondheidsclaims

Do's

Claims:

- moeten gebaseerd zijn op wetenschappelijk bewijs
- moeten betrekking hebben op voedingsstoffen of substanties die goed door het lichaam kunnen worden opgenomen
- moeten vergezeld gaan van een verklaring waarin het belang van een gevarieerde en uitgebalanceerde voeding en een gezonde leefstijl wordt benadrukt
- moeten de hoeveelheid aangeven die geconsumeerd moet worden om het geclaimde effect te verkrijgen. Die hoeveelheid moet ook daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden, uitgaande van een redelijke consumptie
- moeten aangeven welke groepen consumenten het product beter niet kunnen gebruiken (bijvoorbeeld zwangere vrouwen)
- moeten vergezeld gaan van een duidelijke waarschuwing als er gezondheidsrisico is bij overmatige consumptie

Daarnaast zijn voedingsclaims alleen toegestaan als ze in de bijlage van de verordening (van 1 juli 2007) zijn opgenomen.

Don't's

Claims mogen niet:

- misleidend zijn
- tot onzekerheid leiden over de veiligheid of voedingswaarde van andere voedingsmiddelen
- aanmoedigen tot overmatige consumptie
- suggereren dat een uitgebalanceerd, gevarieerd voedingspatroon onvoldoende voedingswaarde heeft
- tot angstgevoelens leiden bij de consument, bijvoorbeeld door te suggereren dat je gezondheid in gevaar komt als je het voedingsmiddel niet gebruikt
- verwijzen naar de snelheid en mate van gewichtsverlies
- verwijzen naar een aanbeveling van een individuele arts, gezondheidsexpert of beroepsorganisatie

”

Vergelijk een gezondheidsclaim met een huis: is één baksteen of voeg niet in orde, dan kan de hele claim in duigen vallen.

Nard Clabbers, voedingskundige en Nutritional & Regulatory Affairs manager, Hero Benelux

Worstelen met claims

“Natuurlijk is het belangrijk dat er goede wetgeving is op het gebied van gezondheidsclaims. Als bedrijf wil je immers ook niet dat er wildgroei ontstaat; dat is slecht voor het imago van de voedingsbranche. Maar je wilt ook je innovatie en toegevoegde waarde op een goede wijze kunnen communiceren naar het publiek. De nieuwe verordening voor voedings- en gezondheidsclaims maakt dat erg lastig.

Er zou door de verordening eindelijk meer duidelijkheid komen over wat wel en niet mag op claimgebied. Dat gevoel heb ik nu nog niet. Voor de voedingsmiddelensector is juist een

uiterst onzekere periode aangebroken. We zitten in een overgangsfase: de markt is nog vergeven van de ouderwetse claims en er is grote onzekerheid over het bestaansrecht van nieuwe claims.

Ons bedrijf heeft ook al verschillende keren geworsteld met het formuleren van een goede claim. Een voorbeeld: In onze Friso bijvoeding voor baby's gebruiken we koolzaadolie, vanwege het hoge gehalte aan omega-3-vetzuren. Aan deze vetzuren worden gunstige effecten toegeschreven voor de hersenontwikkeling en het gezond houden van hart- en bloedvaten.

Met wat voor claim kon Friso dit het beste duidelijk maken aan consumenten? Slogans als 'Goed voor hart en bloedvaten' en 'Met koolzaadolie, van nature rijk aan omega-3 vetzuren' passeerden de revue. We kozen voor de eenvoudige boodschap 'Rijk aan Omega-3'. Uiteindelijk bleek dat geen enkele claim was toegestaan, omdat het product te weinig van de betreffende vetzuren bevat om de claim waar te kunnen maken.

Vergelijken we een gezondheidsclaim met een goed gefundeerd huis, dan controleert de EFSA bij wijze van spreken elke baksteen en elke voeg. Is er één steen of voeg niet 100 procent in orde, dan kan de hele claim in duigen vallen. Ik denk dat deze buitengewoon kritische houding in de toekomst niet houdbaar zal blijken. Bovendien zullen er altijd cowboys blijven die door de mazen van de wet glippen. Met kwalitatief slechte producten, die maar nét aan de wettelijke regeltjes voldoen.”

Er zullen altijd cowboys blijven die door de mazen van de wet glippen.

Wij laten van meerdere kanten zien dat een product het beoogde effect heeft.

roomboter
**ambachtelijke
krakelingen**

Hans Snel, Project Manager Health bij NIZO food research

Een lang traject

“De aanvraag van een gezondheidsclaim is niet zonder risico’s. Dit merkte bijvoorbeeld Danone, toen haar drankje Actimel afgelopen mei ‘Het Gouden Windei’ won, na een webverkiezing door Foodwatch. Danone had de aanvraag voor haar gezondheidsclaim ingetrokken, omdat EFSA volgens haar niet voldoende communiceerde over de procedure. Ook kwamen verschillende bedrijven negatief in de pers na een afwijzing van hun claimaanvraag. Bedrijven die heel serieus met onderzoek bezig zijn, maar desondanks niet aan de strenge EFSA-eisen voldoen.

Zo werden tot nu toe alle claims voor probiotica afgewezen. De reden: onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing. Vaak waren er wel gunstige effecten aangetoond, maar

was onvoldoende meetbaar wat die opleverden voor de gezondheid. Of er was onduidelijkheid over de betreffende bacteriestam in een probioticum: wat is het precies voor stam en hoe is die te vergelijken met andere stammen?

Ook de onderzoeksmethode is vaak reden voor een afwijzing. Klinisch bewijs alleen is niet voldoende; dan is nog niet aangetoond dat het bij gezonde mensen ook werkt. Dierproeven leveren slechts ondersteunend bewijs. Een onderzoek met vrijwilligers levert vaak ethische discussies op, zeker als je daar gezonde mensen eerst ziek voor moet maken.

Het is dus zeer lastig om het wetenschappelijke bewijs voor 100 procent rond te krijgen. Wil je als bedrijf toch graag die gezondheidsclaim, dan is het belangrijkste advies: eerst denken en dan pas doen. Bepaal eerst – heel zorgvuldig – wat voor gezondheidsclaim je wilt gaan voeren en stem daar vervolgens de studies op af.

Als onderzoeksbedrijf dient NIZO de claims niet zelf in, maar onze klanten – in hoofdzaak voedingsmiddelenbedrijven – wel. Wij moeten ons onderzoek dus zorgvuldig afstemmen op de EFSA-eisen. Dat doen wij door van meerdere kanten te laten zien dat een product of ingrediënt het beoogde effect heeft. Zo zijn we nu bezig met een groot onderzoek naar het effect van calcium op maag-darminfecties. Daarbij combineren we een - heel gecontroleerde - laboratoriumstudie in Nederland met veldonderzoek in Indonesië, bij mensen die spontaan ziek zijn geworden. Een lang traject, maar we denken dat we hiermee aan de strenge eisen van de EFSA voldoen.”

Klinisch bewijs alleen is niet voldoende.

Wat brengt de toekomst?

De onzekerheid en discussies over de criteria waarmee de EFSA voedings- en gezondheidsclaims beoordeelt, zullen waarschijnlijk voorlopig nog voortduren. Zelfs na de bijeenkomst in Parma op 1 juni 2010, waar de EFSA in dialoog trad met het bedrijfsleven, is er nog altijd veel onduidelijkheid voor de sector.

De belangrijkste conclusie die we na de themadag 'To claim or not to claim' kunnen trekken: het voorbereiden en indienen van een claim moet uiterst zorgvuldig gebeuren, anders is de kans op slagen vrijwel nihil. De stichting FoodValley, Wageningen Universiteit en Dijkstra Voermans Advocatuur & Notariaat leveren daar graag een bijdrage aan, door bedrijven bij te staan bij hun vragen en problemen bij een claimaanvraag.

Meer informatie:

Dijkstra Voermans Advocatuur

& Notariaat:

Mr. Irene Scholten

06 19 84 28 92

irene.scholten@dvan.nl

www.dvan.nl

Stichting Food Valley

www.foodvalley.nl

Websites

www.foodvalley.nl
Stichting FoodValley

www.dvan.nl
Dijkstra Voermans Advocatuur & Notariaat

www.nvlr.nl
Nederlandse Vereniging voor
Levensmiddelenrecht

www.efla-aeda.org
European Food Law Association:
Europese Vereniging voor
Levensmiddelenrecht

www.food-law.nl
European Institute for Food Law

www.wbs.wur.nl/UK/newsagenda/agenda/Food_Law_Academy.html
The Food Law Academy, een
gezamenlijk initiatief van Wageningen
Business School, de European
Institute for Food Law en Dijkstra
Voermans Advocatuur & Notariaat

www.law.wur.nl
Wageningen Universiteit
(Law and Governance Group)

www.nutrialphaEurope.com
Naturalpha

Stichting Food Valley

Stichting Food Valley stimuleert innovatie in de Nederlandse agrifood-sector door kennis en ondernemerschap aan elkaar te koppelen vanuit de behoefte van het bedrijfsleven. Zij doet dit in nauwe samenwerking met Ontwikkelingsmaatschappij Oost Nederland NV en Syntens, landelijke netwerkorganisatie en specialist in innovatie voor het MKB.

Food Valley biedt:

- Antwoord op ondernemersvragen
- Support bij projectontwikkeling
- Introductie van en begeleiding bij vestiging van (nieuwe) innovatieve foodbedrijven in de regio
- Ondersteuning bij de ontwikkeling van spin-offs en start-ups
- Innovatiekansen via de Food Valley Society

Contactgegevens
Stichting Food Valley
Nieuwe Kanaal 9D-3
6709 PA Wageningen
0317 42 70 95
info@foodvalley.nl
www.foodvalley.nl

Deze publicatie, deel 3 in de reeks Food Valley Innovation Insights, wordt uitgegeven door de stichting Food Valley in samenwerking met Dijkstra Voermans Advocatuur & Notariaat.

Met medewerking van Dijkstra Voermans Advocatuur & Notariaat (Irene Scholten en Marco Balhuizen), Hero (Nard Clabbers) NIZO food research (Hans Snel) en Law and Governance Group Wageningen Universiteit (Bernd van der Meulen).

Tekst Heidi Klijsen

Eindredactie Frances Fortuin, Lisette de Jong

Grafische vormgeving Grafisch Ontwerpbureau Criterium

Fotografie Sander Luske

ISBN 978-90-816093-3-3